

НБП – Београд, Год. 13, број 1, 121–138, 2008.

УДК 343.98

ФОРЕНЗИЧКА НАУКА И КРИМИНАЛИСТИКА

Даг Коларевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Циљ овог рада је да се укаже на новине у високом полицијском образовању у Србији које су настале увођењем форензичке науке у наставне планове и програме. У раду је направљен покушај да се разграничи и јасније одреди садржај основних појмова који су веома битни за развој полицијског образовања. Такође, наглашен је значај уређења криминалистичке терминологије за успешан научно-образовни процес у полицијском школству и за успешну комуникацију стручњака у свим сегментима рада у вези са криминалистичком делатношћу, а то су, у најширем смислу, област унутрашњих послова и кривичног правосуђа.

Кључне речи: *форензичка наука, полиција, криминалистика, криминал, лице места.*

1. УВОД

Услед убрзаног развоја форензичке науке, која налази своје место и на нашим просторима, настала је потреба за разграничењем појмова и уређењем терминологије. Продор нових знања у област образовања и рада криминалистичке полиције довео је до одређених последица. Приликом употребе нових знања најчешће су нови термини ти који први улазе у употребу. Садржаји које нови термини означавају су у вези са научним концепцијама и гледиштима, баш као што су и ранији термини део неких других научних концепција и гледишта. Међутим, проблем настаје због тога што

концепције и гледишта у вези са „старим“ и „новим“ терминима могу да буду супротстављене. Уколико се супротстављене концепције не „помире“, последица која може да настане је збрка у наставном процесу и практичном раду.

2. ФОРЕНЗИЧКА НАУКА И КРИМИНАЛИСТИЧКА ТЕХНИКА

На Криминалистичко-полицијској академији (КПА) је 2007. године, у оквиру измена и допуна наставног плана и програма, уведена неколицина предмета у вези са форензичком науком. У исто време, остао је предмет који је од раније постојао, а то је криминалистичка техника. На први поглед се види да је појам форензичке науке далеко шири од појма криминалистичке технике, па се поставља питање зашто се творци програма нису одлучили за један термин или за један назив предмета. У Министарству унутрашњих послова недавно је основан Национални криминалистичко-технички центар (НКТЦ). Намеће се закључак да прихватање форензичких наука у наставном плану и програму високошколске установе (КПА), чија је матична делатност полицијско образовање, и назив једне веома битне организационе целине МУП-а (НКТЦ) нису у термилошком складу. Овај несклад би могао врло лако да се превазиђе када би се ствар свела само на избор термина. Међутим, избор термина представља само врх леденог брега. У основи избора термина су научне концепције које са собом носе кључне садржаје од чијег прихватања зависи како процес образовања, тако и практичан рад. Јер, управо би високошколска установа као што је КПА морала да прати савремене правце развоја полицијских концепција и праксе, како би студенти и практичари од тога имали вишеструке користи. Уколико се несклад у прихваћеним криминалистичким концепцијама не разреши и уколико се не изобрази јединствена научна концепција, као последица настаће збрка у којој ће продор нових знања и комуникација међу стручњацима бити отежана. Сада је време да се размотре концепције које су у основи израза криминалистичка техника и форензичке науке.

Криминалистичка техника је део шире области под називом криминалистика. Исцрпан приказ развоја криминалистике дао је Водинелић (1985). Краћи, али такође врло информативан приказ развоја криминалистике дали су Алексић и Миловановић (1994). Сам израз „криминалистика“ исковао је Ханс Грос 1893. године да би њиме означио „скуп знања потребних у откривању кривичних дела“. Он је криминалистику сматрао „ћерком“ криминологије – науке о злочину уопште. Криминалистика је, по Гросу, обухватала опис злочина, уз праћење историјског развоја злочина, затим практична упутства о поступању истражног судије у обради злочина и

упутства о техничким аспектима злочина (трагови, оружја итд.). Оваква концепција била је прихваћена у Немачкој, Аустрији, Швајцарској и некадашњем СССР-у. Временом је криминалистика, у Гросовом смислу, поред репресивног аспекта, проширена и превентивним аспектом. Такође, криминалистика се временом разгранала на три диференциране области, а то су „тактика“, „техника“ и „методика“. Водинелић (1985, стр. 29) даје следећу дефиницију:

Криминалистика је наука која изучава закономерности настанка, прикупиљања, испитивања, оцене и коришћења оперативне и доказне информације, као и технике, тактике и методике спровођења информационих процеса. (Водинелић, В., 1985, стр. 29)

Према Водинелићу (1996), криминалистичка тактика бави се облицима у којима се могу појавити кривична дела, мотивима и циљевима њиховог извршења, психологијом извршиоца, као и правилима и радним методама које служе за окривање и разјашњавање већ извршених кривичних дела и спречавање будућих кривичних дела. Криминалистичка техника проучава и изналази најподесније методе и средства из природних и техничких наука које служе за расветљавање кривичног дела и откривање извршиоца. Најзад, криминалистичка методика истражује посебности, оно што је битно за откривање, истраживање и разјашњавање одређене врсте кривичног дела. Разлика између криминалистичке тактике и методике огледа се у томе што се у тактици проучавају правила, мере и радње, као што су планирање преткривичног и кривичног поступка, претрес, увиђај, саслушање, рације, заседе итд., док методика обрађује како се та општа правила и методе огледају у специфичностима сваке врсте кривичног дела. На пример, велике су разлике у примени оперативно-тактичких мера и радњи у расветљавању убиства и крађе. Водинелић је наглашавао јединственост криминалистике и њену тесну везу са кривичним и кривично-процесним правом. С друге стране, он је сматрао да криминалистика није помоћна наука за науку кривичног поступка, већ да је она примењена наука која има „богато развијене властите теорије (теорију идентификације, трасологије, планирања, психологије исказа итд.)“, (Водинелић, В., 1985, стр. 30). Овде се намеће питање да ли се области које Водинелић наводи могу назвати теоријама и у којој мери су оне „властите“.

Форензичка наука извире из друге криминалистичке концепције чијим би се родоначелником могао назвати Е. Локар. Он је сматрао да криминалистиком треба означити примену научних метода у истраживању злочина. Временом се за овај приступ усталио израз „научна полиција“ (police scientifique). Она је била прихваћена у Француској и Белгији, а може се

сматрати да је прихваћена и у Енглеској, Шпанији и САД. Ту се мисли на преузимање метода из природних и техничких наука који се свде на идентификацију особа, лешева, предмета, супстанци, трагова и начина извршења кривичних дела. Дакле, форензичка наука представља примену природних наука (физика, хемија, биологија итд.) у правном контексту. Саферстајн наводи следећу дефиницију форензичке науке:

"...примена науке у областима кривичноправних и грађанскоправних процеса и које у оквиру кривичног правосуђа сироводи полиција" (Саферстајн, 1998, стр. 2)

Хоук и Сигел (2006) дају нешто шири дефиницију:

"... наука о повезивању људи, места и ствари укључених у криминалну активност; ове научне дисциплине помажу у обради и кривичноправних и грађанскоправних процеса" (Хоук и Сигел, 2006, стр. 4)

Важно је напоменути да присталице прве, назовимо је Гросовом концепцијом, користе искључиво појам криминалистика, док присталице друге концепције, која се може назвати Локаровом, израз криминалистика користе као синоним са форензичком науком (Saferstein, 1998; Houck and Siegel, 2006). Хоук и Сигел наводе да се у неким форензичким лабораторијама форензички научници називају криминалистима, што је у складу са мишљењем да су криминалистика и форензичка наука једна те иста ствар.

Може се закључити да Гросова концепција извире из кривично-процесног и кривичног права, који дају нужне оквире за криминалистичку делатност. Присталице ове концепције иду даље од правних оквира, наводећи, с правом, како је у истраживању злочина ове оквире потребно испунити реалним и конкретним делатностима које имају научну подлогу. На самом почетку књиге „Криминална психологија“, Ханс Грос 1898. године тврди како су, осим познавања права, од свих других дисциплина потребних за спровођење кривичног правосуђа најбитније психолошке дисциплине. У поменутој књизи Грос се бави менталним активностима у оквиру процеса мишљења, закључивања и доказивања, основним психолошким процесима, као што су опажање, памћење и осећања, психологијом сведочења итд. Указујући на значај психолошких знања за криминалистичку делатност, он наводи „фундаментални принцип“ по коме криминалисти раде много више са очевицима, него што имају прилике да остваре непосредна опажања. Иако је по занимању био правник, Грос је међу првима схватио да у борби против криминала нису довољна само правна знања. Он је критиковао „априористичку“ и „класичну“ традицију у кривичном правосуђу залажући се за примену емпиријских дисциплина у криминали-

стичкој делатности. Међутим, у оквиру ове концепције ипак је преовлада-ла кривичноправна оријентација, односно приступ да се криминал разуме и третира појмовима и моделима правне науке. Временом су се јавили покушаји да се криминалистика подигне на ниво науке. У складу са овим стремљењима даље се инсистира на самосталном статусу криминалистике у односу на кривичноправну науку, упркос њиховој тесној повезаности. На нашим просторима овакву концепцију је са успехом развијао професор Водинелић.

Локарова концепција извире из природно-научног модела. У жижи интересовања њених присталица је научно испитивање трагова и прибављање материјалних доказа у вези са злочином. Из тог научног испитивања произилазе сви други кораци у расветљавању злочина. Убрзаним развојем наука попут физике, хемије, биологије и информатике дошло је до стварања изузетно ефикасних метода у откривању трагова на месту криминалног догађаја и идентификацији извршилаца кривичних дела. То су, на пример, ДНК анализа, биометрија, анализе склопова крвних мрља, разне методе идентификације биолошких течности, хемија и понашање пожара и експлозија итд. Форензичка наука стално прати криминалистичку делатност и непрестано проналази нове методе које полиција прихвата и примењује. Историја проучавања криминалистичке делатности јасно показује усмереност на материјалне доказе, независно од тога о којем приступу се ради – Гросовом или Локаровом. Међутим, седамдесетих година прошлог века дошло је до извесне промене у приступу који се односио искључиво на прибављање материјалних доказа. Наиме, приликом обраде неких серијских злочина са бизарним елементима криминалистичка полиција суочила се са недостатком било каквих материјалних трагова који би указивали на евентуалног извршиоца. Због тога се приступило другој врсти анализе места криминалног догађаја, а то је била анализа понашања извршиоца. На основу начина извршења злочина и карактеристика места злочина доношени су закључци о евентуалним карактеристикама извршилаца, што је полицији било од велике помоћи. На тај начин обим истраге се сужавао, стварале су се уже листе осумњичених и, након тога, долазило се до ефикасних стратегија за интервју са осумњиченима. Оваквим приступом психологија је дала још један, веома важан допринос криминалистичкој делатности, па се и она, уз друге, традиционалне области примене (криминалистички интервју, полиграфско испитивање, преговарање у талачким ситуацијама, процена урачунљивости извршиоца итд.), третира као једна од форензичких дисциплина.

Поставља се питање у каквом су односу концепције, или школе мишљења које су условно назване Гросова и Локарова концепција. Одговор

на ово питање је потребан из два разлога. Прво, од тога у каквом су односу ове две концепције зависи модел полицијског образовања, односно оног дела полицијског образовања који се односи на образовање и оспособљавање људских ресурса у вршењу и унапређењу криминалистичке делатности. Друго, разрешење односа ове две концепције важно је и због криминалистичке терминологије која је веома битан елемент криминалистичке делатности. Ево и одговора на ово питање. Оно што се у криминалистици традиционално назива „криминалистичка техника“ јесте у ужем смислу схваћена форензичка наука. Природне науке и њихова примена у криминалистичкој полицији су последњих двадесетак година толико напредовале, да се више не може говорити о криминалистичкој техници. Послове проналажења, фиксирања и анализе трагова у иоле тежим случајевима не могу обављати техничари који немају високу стручну спрему из природних наука, праћену одговарајућим специјализацијама. Такође, техником се више не могу називати веома сложене и модерне методе и процедуре у анализи лица места и реконструкцији криминалног догађаја. Зато је исправно прихватити Локарову концепцију и тај посао препустити високообразованим и посебно обученим стручњацима из природних наука.

Уколико се прихвати чињеница да је „криминалистичка техника“ уствари уско схваћена форензичка наука, поставља се следеће питање, а то је статус преостале две области – тактике и методике, које су са техником у разрађеној Гросовој концепцији чиниле органско јединство. Форензичка наука је примењена наука. То није случај са областима које се називају тактика и методика. Ове две области настале су на основу покушаја уопштавања неких сазнања проистеклих из праксе спровођења закона, дакле из праксе сузбијања и спречавања криминала. Битна обележја тактичког поступања полиције су, између осталог, претрес, рација, потражна делатност итд. Овакве практичне полицијске радње не могу дати својство научности. Верзије и реконструкције догађаја у криминалистици представљају резултат процеса мишљења, где је циљ успостављање што је могуће веће објективности. Друга обележја криминалистичке тактике су елементи менаџмента у планирању и превенцији криминала, затим, у великој мери, примена психолошких знања, јер највећи део криминалистичке делатности обухвата рад са људима (грађани, информатори, очевици, жртве, сведоци итд.). Претходне напомене важе и за област методике, која изучава посебности појединих врста кривичних дела („специјална тактика“). Може се закључити да тактику и методiku чине екплицирана начела, знања и искуства из криминалистичке делатности, уз нужне правне оквире. Разуме се да су ови садржаји преко потребни за успешно обављање криминалистич-

ке делатности, али то није довољно да оне могу чинити науку¹. Криминалистика, са криминалистичком техником, која је узак део форензичке науке, представља мултидисциплинарну област коју чини мешавина кривичног права, психологије и праксе. Иначе, називи тактика и методика су несрећно изабрани - термин тактика потиче из војне терминологије и означава начин, вештину ратовања, док је методика део педагогије и односи се на начине преношења знања из одређених области. У новије време, на Криминалистичко-полицијској академији у Београду десила се једна занимљива ствар. Прихватањем да садржаји форензичке науке добију своје место у високом полицијском школству, криминалистичка техника се неприметно преселила у ужу научну област форензичке науке, док је на њено место дошла једна сасвим нова област, која постоји само на овим просторима, тачније на сарајевском Факултету криминалистичких наука и Високој школи унутрашњих послова у Бањалуци. Та нова област назива се „Криминалистичка оператива“. Дакле, продором форензичке науке трипартитна подела криминалистике претрпела је веома крупну измену. У оправданост ове нове криминалистичке области на овом месту се неће улазити. Довољно је указати на чињеницу да таква област и такав предмет постоје само у овом делу света. На основу досадашњег излагања намеће се закључак да у трипартитном одређењу криминалистике преовлађује модел у чијој основи су кривично и кривично-процесно право. Извори из природних наука, оличени у такозваној криминалистичкој техници, као једној од три целине, представљају поједностављена знања прилагођена за стручњаке чије је основно образовање из правних наука. С друге стране, код форензичке науке преовлађује природнонаучни модел, док познавање кривичног и кривично-процесног права представља надградњу потребну за обављање послова у криминалистичкој полицији. Сувишно је напомињати колики је значај природнонаучног модела за будуће припаднике полиције са високим образовањем и колико је он раније био занемариван. У покушају да се високо полицијско образовање институционализује у складу са

¹ У прилог томе да се криминалистика тешко може назвати науком говори и податак да се претрагом Интернета за научним часописима који у свом називу садрже одредницу „криминалистика“ могу наћи три часописа од којих само један, немачки „Kriminalistik“, има импакт фактор у износу од 0.06. Друга два немају никакву вредност. С друге стране, бодованих часописа који се односе на форензичку науку има два: „Forensic science international“ (импакт фактор 1.397) и „Journal of forensic sciences“ (0.846). Поред њих, има још два часописа који се односе на форензичку медицину, психијатрију и психологију: „American journal of forensic medicine and pathology“ (0.745) и „Journal of forensic psychiatry and psychology“ (0.659). Поред ових, постоји још дванаест часописа који нису бодовани. (Извор: Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку, веб адреса www.nainfo.bg.ac.yu).

научним достигнућима у истраживању и сузбијању криминала, природно-научни модел, оличен у форензичкој науци, има пресудан значај. То је, уосталом, био идеал Ханса Гроса, који је, критиковао „априористичку“ традицију у кривичном правосуђу.

Даља разматрања биће настављена у вези са термином који означава један од основних појмова у делатности криминалистичке полиције, а то је лице места.

3. ЛИЦЕ МЕСТА ИЛИ МЕСТО КРИМИНАЛНОГ ДОГАЂАЈА

Продором форензичке науке у наш полицијски образовни простор створила се недоумица у вези са тим да ли треба задржати традиционалан термин „лице места“, или га заменити новим, наводно јаснијим термином „место криминалног догађаја“². Према општеприхваћеној дефиницији (Алексић, 1985), лице места је место извршења кривичног дела, али и свако друго место на којем се налазе трагови и предмети у вези са извршењем кривичног дела. Из ове дефиниције може да се закључи да је лице места место где се одиграо криминални догађај, али и друга места са траговим и предметима у вези са датим криминалним догађајем, којих може бити и већи број. На пример, изврши се убиство у једном стану, леш се раскомада и делови тела се одбаце на више локација, међусобно удаљених више километара. Према наведеној дефиницији, лице места је стан где је извршено кривично дело, али и међусобно удаљене локације на којима су остављени делови леша. У оваквој дефиницији постоји недостатак јер између лица места где је кривично дело извршено и осталих лица места постоје извесне појмовне разлике. Оне се огледају у временском следу догађаја и, по правилу, различитим карактеристикама. Само место извршења криминалног догађаја настало је раније од других лица места које садрже трагове и предмете у вези са извршењем тог догађаја. Различите карактеристике проистичу из тога што се на месту криминалног догађаја одвијао низ интеракција између извршиоца и жртве или ствари (објекат, вредност итд.). У наведеном примеру убиства, у стану где је оно извршено могао је постојати сукоб, отмица или сексуалне радње. Дакле, највише информација за постављање верзија и реконструкцију добија се са самог места извршења, што не значи да су остала лица места мање важна. Али, проблем са оваквом дефиницијом, у којој лице места обухвата место извршења кривичног дела

² Додатну забуну уноси употреба израза „место кривичног догађаја“ и „криминалистичко-форензичка сцена“, који се могу наћи у дипломским и специјалистичким програмима на Криминалистичко-полицијској академији.

и места са траговима и предметима у вези са извршењем кривичног дела, је што се та места разликују и што због тога може доћи до забуне и тешкоћа у комуникацији представника закона. У страниј литератури овај проблем се решава на једноставан начин тако што се место извршења криминалног догађаја (crime scene) назива примарним лицем места, док се остала лица места, дакле она која садрже предмете и трагове, називају секундарним лицем места (на пример, Ли, 2001).

У разматрању израза лице места употребљаван је и израз „место криминалног догађаја“. Неки аутори предлажу да се овим изразом замени традиционални израз лице места. Разлог за то може да буде његова већа прецизност, јер је део тог израза придев „криминално“. Такође, у језичком смислу, „лице“ у изразу лице места може деловати сувишно – довољно је рећи само „место“ (криминалног догађаја). То би биле евентуалне предности израза „место криминалног догађаја“. Предности израза „лице места“ су следеће:

- то је израз који је одомаћен у нашој криминалистичкој делатности;
- једно од значења речи „лице“ у српском језику је „изглед“, „обележје“³, а то је управо оно што се анализира и за чиме се трага приликом увиђаја;
- његова неодређеност (недостатак израза „криминално“) погодна је за било које место где тек треба да буде утврђено да ли је на њему било криминалног догађаја (место садржано у пријави грађана или на које је изашла патрола, на пример проналазак леша за који тек треба да се утврди да ли је у питању природна или насилна смрт).

У вези са претходним напоменама, предлаже се прихватање израза „место криминалног догађаја“ (у циљу поједностављивања може се користити и скраћеница МКД), док традиционални израз „лице места“ може да се користи као синоним, или као ознака за место за које тек треба да буде утврђено да ли је на њему било криминалног догађаја. Осим тога, израз „лице места“ може да се користи и у случају пожара, саобраћајних несрећа итд.

У вези са овим проблемом, важно је напоменути још једну ствар. Права је штета што је у нашој правној науци из употребе избачена реч злочин. Разлог за то је вероватно емотивна конотација коју ова реч са собом носи. Наши правници одлучили су се за израз „кривично дело“. Што се тиче занемаривања речи злочин, правници нису били до краја послед-

³ Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица Српска и Матица Хрватска, Нови Сад и Загреб, 1969.

ни. Тако се у кривичним законима помиње „злочиначко удруживање“ или, у новије време се говори о „ратним злочинима“. У лексиконима криминалистике са наших простора ова реч не постоји (Модли и Корајлић, 2002; Алексић, Шкулић и Жарковић, 2004), али је зато има у криминолошком лексикону где је изједначена са кривичним делом. (Бошковић, 1999). Иначе, у књизи „Криминологија“ (Игњатовић, 1996) овај појам има своје пуноправно место и дефинисан је као појединачно криминално понашање. Најједноставније би било да се од почетка говорило о „месту злочина“, али, као што је поменуто, наши правници, а после њих и полиција, су ову реч одбацили, што је права штета. Ако ништа друго, много је лакше баратати са једном речју као што је злочин, уместо са изразима попут „криминалног догађаја“. Када се израз „криминални догађај“, који је нешто раније разматран, преведе, добије се управо реч злочин (криминално = зло, догађај = чин).

4. КРИМИНАЛИСТИЧКА ИЛИ ФОРЕНЗИЧКА ОБРАДА ЛИЦА МЕСТА

Место криминалног догађаја (МКД) је основни, изворни појам за форензичку науку, као уосталом и за криминалистичку полицију. Од обраде МКД зависи читав низ каснијих поступака и процедура који треба да добију судски епилог. Прикупљање, чување и анализа материјала са МКД најпре треба да обезбеди „криминалистичке информације“, односно смернице за истрагу, као и правне оквире за спровођење тактичких радњи криминалистичке полиције (претрес, праћење итд.). Киели (Kiely, 2003) наводи да постоје два основна исхода форензичког испитивања лица места. То су сведочанства⁴, која се односе на класу својстава која се не односе на одређену особу, и појединачни судови који су резултат закључивања да одређена особа има везе са извршењем кривичног дела. На пример, након анализе чауре метка или длаке са лица места форензичар може дати информацију да се ради о одређеној врсти оружја и о извршиоцу мушког пола беле расе. С друге стране, форензичар може да тврди да је чаура метка недвосмислено била испалена из конкретног оружја и да длака недвосмислено потиче од конкретне особе која је већ осумњичена за извршење кривичног дела.

⁴ Превод енглеске речи „evidence“. Не би било правилно употребити реч „доказ“, осим када се ради о правном контексту. Резултати форензичког испитивања лица места (трагова и предмета) тек на суду могу бити доказ. У неким контекстима реч „evidence“ може да се преводи са траг, на пример „physical evidence“.

Поставља се питање како назвати обраду места криминалног догађаја. Да ли се ради о криминалистичкој или форензичкој обради или и о једном и другом? У новије време код нас се прихвата ово треће, па се говори о криминалистичко–форензичкој обради, што делује рогобатно. Код нас је одомаћен израз „криминалистичка обрада“, а продором форензичке науке, тај израз је на механички начин промењен у „криминалистичко-форензичку“ обраду. Одговор на ово питање може да зависи од тога која се концепција прихвата – Гросова или Локарова. У практичном смислу, довољно је одредити се за један израз, дакле треба говорити или о криминалистичкој обради, или о форензичкој обради места криминалног догађаја. Без обзира који теоријски приступ се одабере, појмови „криминалистичко“ и „форензичко“ се потпуно, или у битној мери преклапају.

Избор одговарајућег термина за обраду места криминалног догађаја може да зависи и од стручног профила особа укључених у криминалистичку обраду. Неки аутори (Lee et al., 2001; Miller, 2003) наводе како у вези са стручним профилем особа укључених у криминалистичку обраду постоји пет различитих модела, од којих сваки има своје предности и недостатке. У традиционалном моделу, тим је састављен од позорника и инспектора који обвљају улогу криминалистичког техничара. Ту су трошкови мањи, али постоји проблем са недостатком времена због других дужности и недостатком стручности. Модел у којем обраду врше криминалистички техничари има предност у стручности, али недостатак је мањак искуства у области криминалистичких истрага. Модел са тимом посебно ангажованих криминалистичких стручњака има предност у њиховом искуству, али недостатак је то што они нису упознати са новим достигнућима форензичке науке, као и то што њихово посебно ангажовање може доћи у сукоб са осталим дужностима. Следећи модел је тим форензичких истражитеља. Предност су њихова супериорна знања, али недостатак је мањак искуства у спровођењу истрага и редовне дужности у лабораторијском раду. Најзад, постоји и модел који обухвата сараднички тим у чијем раду учествују чланови из редова полиције, криминалистички техничари, форензички патолози и припадници правосуђа. Предност овог приступа се огледа у мултидисциплинарности и подели одговорности, а недостатак могу бити потребе за већим финансијским улагањем, сложеним процедурама и сталној комуникацији. Како год се назвала обрада лица места, форензичко испитивање у сваком случају остаје основни елемент из којег проистичу све друге радње полиције.

5. ЛИЦЕ ИЛИ ОСОБА

У закону о Кривичном поступку употребљава се реч „лице“. Ова реч, у најопштијем смислу, треба да значи грађанина који је учесник у кривичном поступку. У новије време постоји тенденција да се термин „лице“ замени термином „особа“. Вероватан разлог за то је постојање израза „лице места“, па се мисли да због тога може настати збрка. Термини „особа“ и „лице“ су синоними, тако да је свеједно који се термин употребљава. Такође, нема разлога да се посумња у могућност забуне. Разлика између „лица“ и „лица места“ требало би да је потпуно јасна, као и до сада.

6. ИЗВРШИЛАЦ, УЧИНИЛАЦ И ПОЧИНИЛАЦ

Очигледно је да се ради о речима са истим значењем. Ово се наводи како би се предупредила збрка јер неки сматрају да овде разлике постоје. Једина разлика која може да постоји је значење речи починилац, које може да упућује на то да се ради о више извршених кривичних дела.

7. ИНСПЕКТОР ИЛИ ИСЛЕДНИК

У нашој криминалистичкој пракси већ дуго се користи термин инспектор. У криминалистичкој полицији инспектор је особа која се бави сузбијањем и спречавањем криминала, конкретно – оперативном криминалистичком делатношћу. У земљама где преовлађује Локарова криминалистичка концепција, то су детективи. Обе ове речи, и инспектор и детектив, потичу из латинског језика. Разлике између њих су у томе што инспектори „надзиру“ (*inspectio* према лат. *inspicere* – прегледати⁵), а детективи „откривају“ (према лат. *detegere* – открити⁶). Инспектор као занимање у разним делатностима (привреда, финансије, образовање итд.) постоји већ одавно. У побројаним областима врше се разне контроле законитости и ефикасности пословања. Занимљиво је што је ова реч изабрана и да означава раднике криминалистичке полиције, иако би за њих више одговарала реч детектив, јер они више „откривају“, док мање „надзиру“. Међутим, штета је што за ово занимање није искоришћена реч из српског језика, а то је реч иследник. Она се односи на особу која проводи

⁵ Клајн, И. и Шипка, М. (2007), Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, Прометеј.

⁶ Исто.

истрагу⁷. Ова реч је недавно уведена у нашу криминалистичку праксу и резервисана је за особе које раде тајно у сврху откривања неких кривичних дела. То су „прикривени иследници“. По тој логици, било би корисно када би се ова реч више искористила у нашој криминалистичкој делатности, па би тако уместо досадашњих инспектора имали полицијске иследнике (с тим у вези, изразу истражни судија одговарао би израз судски иследник или само иследник). С друге стране, реч инспектор је већ дуго у употреби, слично као и већ разматрано „лице места“, па се поставља питање сврсисходности увођења промена. Остаје недоумица зашто писци новог закона о кривичном поступку нису били доследни, јер су увели термин иследник. Да су били доследни, „прикривени иследник“ био би „прикривени инспектор“. Овде се ради, пре свега, о својству тајности, прикривености рада. Употреба речи иследник у појмовном смислу није увела ништа ново у односу на рад инспектора.

8. ЗЛОЧИН, КРИМИНАЛ И КРИМИНАЛИТЕТ

На крају ће бити размотрена ова три појма јер постоји потреба за њиховим коначним разјашњавањем. Такође, различита схватања у вези са употребом ових термина у вези је са неким дубљим значењима која су у основи полицијског школства и полицијске, али и кривичноправне и законодавне праксе.

У Речнику Матице српске⁸, злочин се одређује као врло тежак преступ, најтеже кривично дело (убиство, разбојништво, издаја). У овој одредници долази до израза емотивна конотација коју ова реч носи.

Игњатовић (1996) злочин одређује као криминално понашање и инсистира да је његова битна црта та да је он појединачна појава, за разлику од криминалитета који је „масовна“ појава. То је у складу са одређењима Гасина (Gassin, 1994) који прави разлику између злочина (*Les crimes*) као индивидуалног, квалитативног феномена и криминалитета (*La criminalité*) као колективног, квантитативног феномена. За ово разликовање Гасин наводи два практична разлога. Први разлог је употреба истраживачких техника. У истраживању злочина као појединачне појаве би се користиле „клиничке“ технике, док би се у случају криминалитета користила статистика. Други разлог за разликовање је ниво интерпретације индивидуалног и колективног феномена до којег би се дошло употребом различитих техника. Оно што је,

⁷ Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица Српска и Матица Хрватска, Нови Сад и Загреб, 1969.

⁸ Исто.

према Гасину, потребно за објашњење на нивоу криминалитета није довољно за ниво злочина као индивидуалног феномена. Гасин наводи како се ове поделе неки криминолози једноставно не придржавају, а такође наводи и ограничења те дистинкције. Он, наиме, тврди да то разликовање не треба да буде искључиво, већ треба проучавати односе између та два нивоа анализе и то не само у смислу пуке адитивности, већ у складу са савременом социологијом у којој се наводи како ти односи могу бити далеко сложенији. Овакве дистинкције не могу да се нађу код енглеских, америчких и канадских криминолога (Nelken, 1994; Rock, 1997; Maguire, Morgan, Reiner, 1997; Siegel, 2002; McLaughlin, Muncie, 2006). Ови аутори полазе од појма злочина, док не употребљавају појам криминалитета.

Требало би да је јасно да појмови „криминал“ и „криминалитет“ имају готово исто значење. Разлике су толико мале да се они могу сматрати синонимима. У Речнику Матице Српске⁹ криминал се одређује као злочиност, вршење противправних, кривичних дела, док се криминалитет одређује као *скуи* таквих дела. Дакле, разлика се огледа у благом обиму појма. Скуп означава неки збир или преглед, дакле неку накнадну обраду података о криминалу. Из новог Речника страних речи и израза Клајна и Шипке¹⁰ може се сазнати да реч криминал потиче из изворног латинског језика, а криминалитет из средњовековног латинског језика. Разуме се, значења ових речи су код Клајна и Шипке иста као у речнику Матице Српске. У страним језицима криминалу одговарају изрази као што су *criminality* (енг.), *criminalité* (фр.), *kriminalität* (нем.). Међутим, у значењима постоје извесне разлике. Овај израз на енглеском¹¹ означава криминално својство („the quality or state of being criminal“). Друго значење ове речи на енглеском језику је криминални чин или делатност („criminal act or practice“). У француском¹² језику такође постоје два значења. Прво је исто као енглеско („*qualité de ce qui est criminel*“), док друго представља скуп криминалних дела („*ensemble des actes criminels*“), што је слично са другим енглеским значењем. Најзад, у немачком језику¹³ значење криминалитет представља оно што је кажњиво, односно опсег дела због којих се кажњавају припадници једног народа, слоја или групе.

⁹ Исто.

¹⁰ Клајн, И. и Шипка, М. (2007), Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, Прометеј.

¹¹ Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. New York, 1989.

¹² Nouveau petit le Robert, Dictionnaire de la langue française. Paris, Dictionnaires le Robert, 1996.

¹³ Wahrig, G. Deutsches Wörterbuch. Munchen, Bertelsmann Lexikon Institut, 2002.

Проблем са употребом речи криминал и криминалитет код нас настао је због тежње неких аутора да изразу криминалитет придају посебно научно значење у смислу општости или „укупности“, а да реч криминал, слично речи „злочин“, избаце из научне употребе. Тако се реч криминал не може наћи у лексиконима и уџбеницима криминалистике на овим просторима, док је у свакодневной употреби веома чест. С друге стране, нешто раније у овом тексту наведени су покушаји да се криминалитет дефинише као „масовна појава“, као „збир злочиначких дела“ и као „укупност“ свих деликата који се у одређеном раздобљу догоде на неким подручјима (на пример, Сингер, 1996; Игњатовић, 1996). У овим одређењима криминалитет се сматра апстрактном социолошком категоријом и друштвеном појавом која има своје правилности и закономерности. Међутим, у оваквим дефиницијама криминалитета непотребно је дата конкретна димензија. То се огледа у навођењу израза „одређено раздобље“ и „одређени простор“. Овакво конкретизовање једне апстрактне друштвене појаве потпуно је сувишно. Само инсистирање на „масовности“, „збиру“ или „укупности“ упућује на адитивност, односно просто сабирање кривичних дела. Међутим, стиче се утисак да наведени аутори у одређењу криминалитета указују и на квалитативно нове одлике те друштвене појаве, мада ту идеју до краја не образлажу. Дакле, на основу оваквих одређења добија се апстрактна друштвена појава која се односи на одређено време и простор, а то је *contradictio in adjecto*. Потпуно је нормално да се криминалитет као појава односи на „било које време“ и „било који простор“. Ако је израз „одређено време и простор“ придодат да би се указало на то да је криминалитет релативна појава, односно да се инкриминације појединих дела разликују у неким друштвима, онда је то сувишно и не може се закључити на основу саме дефиниције. Потребно је напоменути да се било која операционална дефиниција криминалитета заснива на разматрању појединачних кривичних дела или криминалних понашања, а то је у вези са појмом „укупност“. С друге стране, пракса је показала да се реч криминал ипак употребљава, упркос настојању да се ова реч избаци из научне употребе. У свом обновљеном издању о криминологији, Игњатовић (2005) сматра да се употреба речи криминал као синонима за криминалитет може толерисати. Данас имамо законе о организованом криминалу или високотехнолошком криминалу. Оно што је преко потребно је доследна употреба термина уз прецизно одређивање његовог значења. Може слободно да се закључи да су криминал и криминалитет синоними, као и да инсистирање на схватању криминалитета као „масовне појаве“ нема битан теоријски или практични значај. Ово, на први поглед, сувишно разматрање има и те како смисла, јер су кримина-

листички предмети у полицијском школству до скоро у својим називима садржавали термин „криминалитет“ (Превенција криминалитета, Фискални криминалитет итд.), док се у новим изменама и допунама наставног плана и програма на Криминалистичко-полицијској академији користи реч криминал. Овај наизглед неважан пример представља илустрацију једне појаве за коју постоји бојазан да је врло раширена. Наиме, чак и латимична анализа промена у нашем полицијском школству показује како се у наставне планове и програме уводе термилошка решења из нових закона, попут кривичног или закона о кривичном поступку. Ствар би требало да буде супротна, или макар двосмерна. Управо би стручњаци из полицијског школства требало да анализирају постојеће стање и да предлажу нова промишљена термилошка (и свака друга решења) која законписци треба да примењују. Разлика између приступа да се у процес полицијског образовања механички претачу термилошка решења проистекла из законодавне активности и приступа да та законска решења стручњаци преиспитују и подвргавају строгој анализи одговара разлици између нивоа спровођења курсева и нивоа високог полицијског школства. Аутор се искрено нада да ће, захваљујући разјашњењима пруженим у овом раду, у стручној полицијској терминологији убудуће бити мало више реда.

9. ЗАКЉУЧАК

Отвореност за садржаје форензичке науке представља корак напред у развоју високог полицијског школства у Србији. Увођењем тих садржаја јавила се потреба за разграничењем концепција у основи форензичке науке и криминалистике, како би се избегла непотребна преклапања и неодређеност које за последицу имају термилошку збрку у наставним плановима и програмима и у свакодневной пракси. У овом раду је утврђено да форензика представља примењену науку и да криминалистика представља мултидисциплинарну област (кривично и кривично-процесно право, психологија, полицијски менаџмент итд.).

Форензичка наука и криминалистика, као мултидисциплинарна област усмерена на спречавање и сузбијање криминала, нису сукобљене концепције. Разлика између њих огледа се у примени природнонаучног и нормативно-правног приступа у пракси борбе против злочина. У раду је заузето становиште да природнонаучни модел има кључну улогу у постављању високог полицијског образовања на научне основе.

Најзад, у раду су предложена једноставна одређења елементарних полицијских појмова као што су место криминалног догађаја, извршилац,

лице, злочин, криминал итд. како би се прекинула недисциплинована употреба различитих термина који се односе на исту ствар или појаву и пракса једносмерног преузимања термилошких решења проистеклих из законодавне активности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Алексић, Ж., Миловановић, З. (1994), *Криминалистика*, Београд, Партенон.
- Алексић, Ж., Шкулић, М., Жарковић, М. (2004), *Лексикон криминалистике*, Београд, приватно издање.
- Бошковић, М. (1999), *Криминолошки лексикон*, Нови Сад, Матица Српска и Универзитет у Новом Саду.
- Gassin, (1994), *Criminologie*. Paris, Dalloz.
- Houck, M. M. and Siegel, J. (2006), *Fundamentals of forensic science*. Amsterdam, Elsevier limited.
- Kiely, T. F. (2003), Forensic science and law. У књизи: James, S. H and Nordby, J. J. (Eds.) *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative techniques*. Boca Raton, CRC Press.
- Lee, H. C., Palmbach, T., Miller, M. T. (2001), *Henry Lee's Crime Scene Handbook*. London, Academic Press.
- Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (Eds.) (1997), *Oxford Handbook of Criminology*. Oxford, Oxford University Press.
- McLaughlin, E., Muncie, J. (Eds.) (2006), *The Sage Dictionary of Criminology*. London, Sage Publications.
- Miller, M. T. (2003), Crime scene investigation. У књизи: James, S. H and Nordby, J. J. (Eds.) *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative techniques*. Boca Raton, CRC Press.
- Nelken, D. (ed) (1994), *The Futures of Criminology*. London, Sage Publications.
- Modly, D. i Korajlić, N. (2002), *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje.
- Saferstein, R. (2007), *Criminalistics – An introduction to forensic science*. New Jersey, Pearson Education, Inc.
- Rock, P. (1997), *Criminology - Past, Present and Future: A Critical Overview*. New York, St. Martin's Press.
- Siegel, L. J. (2002), *Criminology*. Belmont, Wadsworth Group.
- Vodinelčić, V. (1985), *Kriminalistika: Otkrivanje i dokazivanje – teoretski i praktički kriminalistički i dokazni problemi*, Skopje, Univerzitet „Kiril i Metodij – Skopje“ i Fakultet za bezbednost i opštedrušvenu samozaštitu.
- Vodinelčić, V. (1996), *Kriminalistika*, Београд, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

FORENSIC SCIENCE AND CRIMINALISTICS

Dag Kolarević

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The aim of this paper is to point to the innovations in higher police education in Serbia arisen from introduction of forensic science in study plans and programmes. An attempt was made to distinct and more clearly determine the content of basic terms important for the development of police education. It was also pointed to the significance the organization of criminalistic terminology has for successful scientific-research process in police education and for successful communication between the professionals, in all the segments of criminalistic work, that is, in the broadest sense, in the field of internal affairs and criminal justice.